

SVETLO I TAMNO (I)

Četvrtu, kinetičnu dimenziju naše i kosmičke prostornosti — vreme, oduvek sam smatrao klipkom koju čovek sam sebi podmeće pred noge da bi se o nešto svoje sapltao. Čitam po ko zna koji put Matičevu *Bagdalu* ovočovečanski želim da je prisvojim, da je u svoje vreme sabljem, da je od njenog vremena ukradem, ali otkud, kad ona nema vremena, ona se vremenu podrugnula, ona ga mami, nudi mu se, pruži mu prst podatka, imena, geografskog naziva, a onda opet igra svoju igru „i u najgorjoj zori“.

Matić je pesnik koga interesuju svi uzasi i sve lepote. On je čas ovovremenski letopisac što srednjevekovno zagremit bežeći kuge oko čoveka, u čoveku i od čoveka, a čas urbani alkimičar koji u kulama smisla i besmisla što štrče po panonijama istorije traži kamen temeljac te svoje „najgorče zore“.

Jer ovo je zaista najgorča zora. Zora imitirana megatonima, oglašavana lažnim zvonima, zora čije su opasne dvojnike vulki po vašarima javnog i tajnog mnenja, zora najgorča pa ipak zora Zornjače.

MEDUTIM

Jedna egzaktna činjenica preobračena je u metafizičnu laž. Ta Zornjača pojavljuje se i na večernjem nebu. I to je sasvim ljudska kosmičnost, to je pojam NAJAVE. Ali tvrde nam, dvesto godina nam tvrde naši liberali, istorijski uvek međuklasno interpolirani i hlebno ustremljeni ka moći a idejno ka gnevu, (dvesta godina njihovih tvrdnji sasvim je pokrilo glasove pre njih) da se ne radi o pojmu NAJAVE nego o pojmu LEPOTE PRISUTNE KAO NUŽNA SVEVREMENSKA KOMPENZACIJA, dakle o Večernjači. I opet, tvrde nam oni, svetlost je svetlost, nebo je nebo, Zemlja je Zemlja. I kažu: ljudi odaberite; nude vam najgorču zoru, nudimo vam najslabe veče.

ALI TO NAJSLABE VEČE NE POSTOJE

Ono je opesna, narokozna. Fond koji održava tu narokozu je ogromna bivša i sadašnja „književna“, „muzička“ i „likovna“ produkcija i presadeni enteriuri family lifea. Pristupivjemo pomeranju granice kiča. Mandolinspijeleri na goblenima, literaturna gospode Courtsmahler, postbidermajerski nameštaj, Jaja Povanovič i veliki srpski kuvar više nisu elementi građanske „sreće“. Nisu to više ni kombinovane sobe sa glavama Kineza i slikama Kolesnikoffa po zidovima. Izložba sreće, aranzirana na tribini mladih u Novom Sadu, bila je ipak velikim svojim delom izložba bivše sreće, a eksponat na njoj (sa izuzecimjal) bivši kič. Prototip jedne današnje „idealne“ statike je nameštaj od belog ja-

sena, asimetrične vaze, od kobaltno violetnog stakla, jeftini serijski nakit od keramike made in Balkanska ulica, science fiction tomari, hodočašte u Parizi Chamonoy. Kosmopolitizam i apstraktna umetnost, to su danas žrtve psihičke i oblikovne stereotipizacije. Ali, neočekivano (da li?)

GRADANINA HVATA NOSTALGIJA!

Sa tavana starih vojvodanskih kuća masovno se izvlače crvotočni ostaci bidermajera, sveti kraljevi našeg feudalizma nasečili su se po sobama, zahteva se društveno-progresivni oreol za svetog Savu i cara Dušana, jedno izrazito religiozno opredeljenje proglašava se nacionalnom orijentacijom, proslavlja se pravoslavlje otvara izložbu pod simbolom samo sloga srbin spasava i sa objašnjenjem: „Ovu izložbu otvaram u znak sećanja na slikara Savu Sumanovića od ustaškog zverinija umorenog. I svih Srba onih rodoljubiva očiju izvađenih i iz tela kostiju pocupanih koji padose sa Savom 1942. leta na strani Revolucije branjeći čirulicu...“, izostavljajući u nabrajanju južnoslovenskih naroda Slovence i Hrvate, tvrdeći da nacionalnosti (koje? — op. aut.) moraju živeti „još najmanje hiljadu godina“ itd.

Put od nacionalnog do nacionalističkog osećanja bio je ovde vrlo kratak. Naravno, nema nikakvih spojnica između ovih pojava i događaja, oni su posebni fenomeni, ali istovremeno raznog intenziteta i stupnjevi nostalgije o kojoj je reč. I (molim da se ovo ne shvati kao insinualacija) uveren sam da redosled pojava izvezen sa zaključak: razgovori o našoj tradiciji, o izvorima naše nacionalne autentičnosti ohrabrilu su ljude kojima je nešto sasvim prvotransmisio, nešto šovenski-antihumano u pameti da se „i oni jave.“ O Milicu Stankoviću razgovora mnogo nema. Postoje samo dva pitanja. Prvo postavljam onima koji su omogućili da se ovaj primitivistički ritual sa spiritističkim otvorenjem pojavi u njihovoj dvorani i onima koji su taj veliko slavenosrbski proglas pilepljen u izlogu čitali indolentno, cakištički ili čak navijački. Drugo pitanje postavljam redakciji NIN-a, koja je verovatno dovoljno kvalifikovana da se u ovakvim situacijama postavi kako treba, a koja je posle otvaranja te „jedinjene“ izložbe dobio nela reprodukciju slike „Srbija i Bosna“ u svom listu. Da li je NIN zaista konačno raskrstio sa svojim velikim periodom kada se sa nestrpljenjem očekivao svaki

sledeći broj? Sudeći po „Kosovskom opredeljenju“, „Delu Svetlog Save“, po Milicu Stankoviću i po novom esejištkom šampionu „Kulture“ rubrike *Drasku Redjepu* koji neke knjige „zna i voli napamet“, možemo bar reći da je svojoj „kulturno-demokratsku“, „siroku“, omnibusku politiku doveo do ivice neodgovornosti.

Očekujem primedbu: dobro, ali ovo je ipak epizoda, a epizodama ne treba davati previše veliki otpor, jer je u njihovoj prirodi da iščeznu bez velikih rezonanci.

Meni se ipak čini (ulazimo u jednu od karakterističnih zona u kojima vrlo često naslućujemo istinu, uvereni smo da je znamo, pa ipak pravila oblačne igre određuju da se ništa ne može dokazati snagom faktal) da ovde nije važan tekst, koji je zaista zanimljiv, gledan sam po sebi, čim, slika, nije toliko važno ni delovanje njegovo na auditorijum, čitalačku ili likovnu publiku. Važan je onaj ko koristi ove estetske (Z. M.), pseudoistorijske (M. P. S.) ili SSSS teze kao probne balone radi ispitivanja popularnosti klime, da bi izišao iz kukuljice. Dakle, ko je taj IZA, ko je taj u kukuljici?

To je nostalgijni građanin. Imamo tri tipa nostalgijnih građana:

- Liberalistički
- Šovinstički
- Dogmatički.

Nostalgijni liberalista je nervozan jer su društveni odnosi, a posebno odnos prema kulturi, prevazišli njegove koncepte. Ti koncepti vrlo su slični konceptima onoga što se na Zapadu danas na ziva levi centar, a to je minimalno humanistički program, toliko minimalan da našu dinamičnu strukturu nije mogao zadovoljiti ni u trenutku starta. Liberalisti su ljudi koji su išli sa revolucijom dotle dok su generalne parole bile: sloboda, hleb, prosveta. Kada je taj elementarni program realizovan, kada su u tim pojmovima počeli da se menjaju i produbljuju sadržaji, liberalisti su počeli da pružaju otpor, naravno ne revoluciji kao opštoj koncepciji, nego onima koji je nisu shvatali kao realizovanu statičnu u kojoj je svaki intelektualni program, koji se ne kosi sa osnovnim postulatima — dobar. Liberalista će uvek kada su elementarna čovečanska prava u pitanju biti jasno opredeljen, ali on ne može biti opredeljen u situaciji koja ga je prelasla i koja je kao osnovno čovečansko pravo proglasila pravo samonegacije.

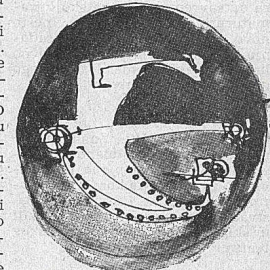
Nostalgijni šovinista, kao kako bili brojčano beznačajni, postaju opasni kada pokušaju da zloupotrebde stvarnu demokratiju, bra-

neći se identifikacijom našeg i buržoaskog demokratizma. Oni se, kao što je bio slučaj sa anonimnim čitaocima čije je pismo objavio „Panos“, pozivaju na Ustav, na Program SK, zahtevajući poštovanje forme, a ne poštovanje suštine. Za njih kraljevi sa fresaka nisu portreti, misu likovna ostvarenja, nego kraljevi. Za njih nacija nije geografski, ekonomski, socijalni i istorijski omeđeni pojam, formacija koja je u određenim uslovima nastala i koja će u drugim uslovima nestati. Za njih je nacija mera kojom mere čovekov kvalitet, a posledice ovakvih kvalitativnih analiza osetili smo ne tako davno. Kada takvi ljudi govore o prošlosti, oni upravo akcentiraju „slavne dane“, a slavni dani nacije to su u takvim glavinama dani kada je ta nacija DOMINIRALA.

I ako neko ubije pripadnika te nacije on, po mišljenju nostalgijnog šovinista, nije ubio ČOVEKA, nego PRIPADNIKA NEKAD DOMINIRAJUĆE NACIJE. Za tu dominaciju on, pošto je tako najlakše, uzima kao argumentaciju opravdanja — kulturni uspon. Zar nije svaka nacija za taj uspon sposobna? Taj isti nostalgijni šovinista zaboravlja da je upravo ta težnja za dominacijom stvarala u prostoru zračanja te dominacije klimu koja je dovela dotle da su stradali upravo pripadnici dominirajuće nacije, koji su interno bili klasno ugnjetavani kao i oni koji nisu dominirali i koji sa tim šovenskim konceptima nisu imali nikakve veze. Kada surmiramo posledice možemo zaključiti da je, ma kako to izgledalo paradoksalno, upravo nacionalizam NAJOPASNILJA ANTINACIONALNA KONCEPCIJA.

I kada vam dolaze sa pravoslavno-istorijskim ili katoličko-istorijskim fenjerima, sa štitom svojih demokratskih prava na slobodu mišljenja, ovi ljudi dolaze sa sekirama kojima žele da razbiju onaj tek stvoren i još uvek tanak sloj visoko organizovane socijalističke svesti i da iščepkaju na svetlo dana bajonotologiju zakopanih mržnji. Ima li demokratija prava da bude demokratska prema onom koji je razara?

Nostalgijni dogmatik je takode građanin. Dokaz za to je njegov odnos prema ostalim ljudima. On nikada ne kooperira, on izvršava i završava višim principom, dakle evolucija do ali ne i od. Za njega je mera čoveka njegova korisnost, čovek je objekat koji može da pruži raznolike usluge njegovoj koncepciji. Zato je za dogmatika isto zatražiti od čoveka njegovo vreme, njegov život i njegovu smrt. Dogmatizam je stvarčno

vinjeta u ovom broju: boganka poznanović

KAKO JA SHVATAM DEMOKRATIJU ZA KOJU JESAM I DEMOKRATIJU ZA KOJU NISAM

U jednom nedavnom razgovoru poznak mi je ispričao kako strahuje od mogućnosti da se došle anti-dogmatizam, u svojoj doslednosti i uverenosti u sopstvenu pravovernost, ne pretvori u nov oblik dogmatizma. Eto nove opasnosti! Ali, postoji li takva opasnost? Postoji, ako recimo kritičar koji se dugo borio protiv recidiva kaže: bitke su dobijene, dakle mi smo u pravu! Ali ako takav kritičar kaže: NEKE bitke su dobijene (mogu li se sve bitke dobiti)? Jedino dogmatik može da tvrdi da je dobio sve bitke, dakle i one buduće), dakle VISE smo u pravu u odnosu na ono što JE PREVAZIDENO, onda to nije dogmatizam, to je demokratski za koju JESAM, demokratskičnost istine koja zna da CE BITI ISTINITIJA, ili NEGERANA u ime buduće istine, koja se tome NE OPIRE! TA OTVORENOST prema buduć-

(nastavak na 7. strani)

RADOVAN PAVLOVSKI

ŽELEZNA REKA

krovova, za trenutak pobuni, svojim nalemotom uzme sve to i sa povećanim tovarom produži svoj put kroz dolinu, a ljudi ostaju da se jadaju, da kunu i da se smeju za odnesenim, za izgubljenim. Možda je to žrtva dramatičnog prostora prirode, možda je to navraćanje neke legende koja kaže da je u prastarim vremenima tu postojalo jezero koje je izumrlo, isteklo, a ostao samo izvor Zelezne Reke između brda.

Mene nešto zove u Zeleznu Reku. Sa Suve Gore žute munje koje znaju da oprlje proklijalo seme u zemlji i srce sejača iznad zemlje, modre munje iznad planine koje znaju da donesu kišu, pa čovek iz Zelezne Reke satima da mora da obilazi

njivice od posne zemlje krpiljene brazdanima vode. Ali priroda ovde, isto kao i ljudi, zna da se poigra sudbinama: kiša je pala na suhu Suvu Goru, a oraču je ostalo da sluša samo šum Zelezne Reke, povučene u svojoj dubodolini. Možda je ovde ostala nedoznana stranica iz Svetog Pisma sa zamkom za dušu. I čoveku će, što ništa ne ostaje osim da se sakrije pod pokrivač, bajagi za spavanje, bajagi za zdravlje, a u snu mu se sama čitaju pisma rođaka otpuvalih u tudinu koji pitaju o cvetu biljaka, o planini, o izvorima, o svadbama u Zeleznoj Reci. Ja to nazivam

povezivanjem odrodne duše sa plodom rodnog kraja, to nazivam dodiru duše sa ognjem. Duša i ogranj su zajedno; gore i osvetljavaju ovaj prostor.

Ja ovamo navraćam da bih se uzbudivao. Mene u Zeleznoj Reci uzbuduju radanja sumca sa Dobre Vode, mene uzbuduju razgovor ljudi, pad pahuljica na lice, boja perunika u dvoristima, egzistencija ovih ljudi. Istorijski, hvala ti za previranja duše. Vetre, kotrljaj zelenkasti oblak iznad brda i kap znojna na ovom telu koja stoji kao zvezda na mozgu uzbuđenog glavi. Ko je taj nepravednik koji piše datume na mlazu vremena, ko je taj koji lokalizira?

Hvala ti uspomeno što si mi navratila kao zelena suza na lice u dolini Zelezne Reke. Vratio sam se kao gost, određeni žitelj. Tako je neprirodno kretati se protiv toka vode, ali ja imam cilj u sebi: da predem Reku, da se napijem vode, da osvežim glas u grlu i možda da održim govor u sobici od mramora u šumi.

A ljudi iz ovog kraja su romantičari, sanjari veliki. Da li je to zbog toga što proleće ovde dolazi za nekoliko časova i što tada nekakva ptica selica deli sreću deci da tek što prohodaju odmah doznaju

tajnu vode, da se razigravaju u prostoru (za igru sa samim sobom treba prostor, život, ne lutke, akcija, ne naravoučjenja, pobuna, ne čutanje) i u igri da nalaze odbačeni pasos vremena na brdu i da sa otevim silaz na gradilišta, da se preseljavaju u gradove, ali da ipak u sebi nose nešto što samo čutanjem mogu da izraze.

Suma: to je pravi hram prirode. Toliko plamenitih šuma. Toliko veliko neiskorišćeno bogatstvo Zelezne Reke; toliko pasišta i ognjewa i bačila kite planine leti. Toliko mnogo belih trešanja, jabuka. Cela šuma Zelezna Reka možda nije ubeležena u knjige kulture, ali je ubeležena u mapu ratova, u depeše smrti.

Tudinci su bili kratkovični lovci za lov u predelima bogate duše sa najčišćim mislima o životu, sa šećerom, medom i paprikom i jednom utehom u radanju. Ovde je sve intenje, sve uzbudljivja radost, sve je nekakva mudrost i ljubav ka životu onakvom kakav je, pa nije čudno što činim poboznu šetnju kroz ovaj prostor gde srce želi da razgovara sa detinomom.

Ne, ja ni reč ne bih rekao o Zeleznoj Reci kad ona ne bi tekla kroz svet, kad ne bi znala da dolazi u talasima među ljude, kad ne bi znala da podiže plime u meni, kad ne bi znala da se sveti svojom munjom.

(1961)

Sa makedonskog preveo VLADA UROŠEVIĆ